

Το ναῦδριο της Παναγούδας στο Θεολόγο Θάσου

Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού
12η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων

Καβάλα 2010

Ο ορεινός οικισμός Θεολόγος είναι κτισμένος στο βάθος μιας ρεματιάς στο νότιο τμήμα του νησιού. Η ίδρυση του σχετίζεται με το μετόχι του Ιωάννου Θεολόγου της μονής Φιλόθεου του Αγίου Όρους. Τον 13ο αι. αναφέρεται ως τοπωνύμιο και αργότερα ως οικισμός. Σύμφωνα με προφορικές παραδόσεις,

στην περιοχή του Θεολόγου, κατέφυγαν κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης μετά την άλωση της. Με την παράδοση αυτή συνδέονται τα ερείπια δυο ναυδρίων στη θέση «Απάνω και Κάτω Πολίτες». Ο αρχικός οικισμός αναπτύσσεται στην ανατολική πλευρά της ρεματιάς που διασχίζει το ρέμα του Διπόταμου. Στη θέση αυτή διατηρούνται ερείπια σπιτιών, ένας πύργος και τρεις μικροί ναΐσκοι. Η μεταφορά του στη αντίπερα όχθη και σημερινή θέση, τοποθετείται στις αρχές του 18ου αι και συνδέεται με πειρατικές επιδρομές.

Ο ναός της Παναγούδας βρίσκεται στο άκρο του παλιού οικισμού. Πρόκειται για μικρό μονόχωρο ναύδριο με εξέχουσα ημικυκλική αψίδα Ιερού Βήματος και είσοδο στη δυτική πλευρά. Στεγάζεται με ξύλινη τετράκλινη στέγη, ενώ η στέγη της αψίδας καλύπτεται με σχιστόπλακες. Φωτίζεται από δυο ανοίγματα, ένα ορθογώνιο στο μέσον του νοτίου τοίχου και ένα μικρότερο στο χώρο του Ιερού Βήματος. Μικρή φωτιστική θυρίδα ανοίγεται και στην κόγχη της αψίδας.

Το ναύδριο είναι κτισμένο με αργολιθοδομή η οποία σήμερα είναι επιχρισμένη. Στη δυτική πλευρά υπάρχει εντοιχισμένη ενεπίγραφη μαρμάρινη πλάκα με δυσανάγνωστη επιγραφή. Στο εσωτερικό, η κόγχη του Ιερού Βήματος είναι κτισμένη στη βάση της και χρησιμεύει ως αγία τράπεζα. Δυο, ορθογώνιας διατομής, ανοίγματα από τη μία και την άλλη πλευρά της κόγχης υποκαθιστούν την κόγχη της Πρόθεσης και του Διακονικού. Παρουσιάζει δύο φάσεις. Στην πρώτη ανήκει ο ανατολικός τοίχος, ενώ στη δεύτερη οι υπόλοιποι

τοίχου του. Ο νότιος τοίχος κατάρρευσε τη δεκαετία του 1990 και ξανακτίστηκε μαζί με τη σκεπή.

Αν και ταπεινό και φτωχό στο εξωτερικό του, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς διασώζει ένα πολύ σημαντικό σύνολο για τη ζωγραφική τέχνη που αναπτύχθηκε στο νησί κατά την υστεροβυζαντινή και

πρώιμη μεταβυζαντινή περίοδο. Το σύνολο αυτό βρίσκεται στον ανατολικό τοίχο και συνδέεται με την πρώτη οικοδομική φάση. Στην κόγχη της αψίδας εικονίζεται επάνω η Θεοτόκος Βρεφοκρατούσα και κάτω ο Μελισμός και Συλλειτουργούντες Ιεράρχες. Στην Πρόθεση παριστάνεται η Άκρα Ταπείνωση και στο Διακονικό ο της Μεγάλης Βουλής Άγγελος. Στο μέτωπο της αψίδας το Άγιον Μανδήλιον και αριστερά και δεξιά από την κόγχη ο Ευαγγελισμός. Γεωμετρικά σχέδια συμπληρώνουν τον διάκοσμο.

Η Θεοτόκος καταλαμβάνει το πάνω τμήμα της κόγχης. Παριστάνεται στον τύπο της Βλαχερνίτισσας με τα χέρια υψωμένα σε στάση δέησης και τον μικρό Χριστό στην αγκαλιά της με τα χέρια στην ίδια διάταξη κρατώντας στο αριστερό κλειστό ειλητήριο. Το δίχρωμο βάθος τονίζει τη συμμετρική οργάνωση της παράστασης, ενώ το βαθυπόρφυρο μαφόριο της Παναγίας κυριαρχεί στην παράσταση.

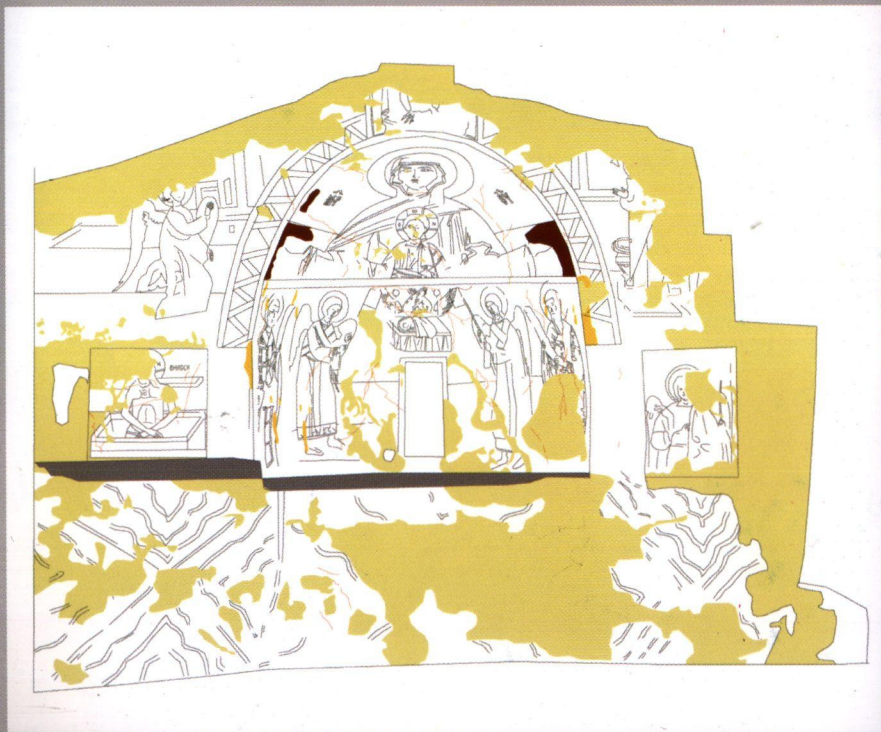
Στο κάτω τμήμα της αψίδας παριστάνεται ο Μελισμός και εκατέρωθεν σε κάθε πλευρά ένας άγγελος-διάκονος και ένας συλλειτουργών ιεράρχης. Ο Χριστός, βρέφος, κείται πάνω σε δισκάριο που καλύπτεται από τον «αέρα». Το δισκάριο βρίσκεται πάνω σε Αγία Τράπεζα, στην οποία παραστέκει εξαπτέρυγο χερουβείμ. Οι νεαροί φτερωτοί άγγελοι φορούν διακονικά άμφια και κρατούν ριπίδια. Οι δύο Ιεράρχες φορούν «πολυσταύριο» φαιλόνιο, ωμοφόριο και κρατούν ανοιχτά ειλητάρια. Με βάση τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά των δύο μορφών, μπορούμε να ταυτίσουμε την αριστερή μορφή με τον Ιωάννη Χρυσόστομο και τη δεξιά με τον Μέγα Βασίλειο. Στην πρόθεση παριστάνεται η Άκρα Ταπείνωση με τον Χριστό να απεικονίζεται μέσα σε σαρκοφάγο ως τους γοφούς και τα χέρια σταυρωμένα στο στήθος. Στη βόρεια παρειά της σώζεται αφιερωματική επιγραφή. Στο Διακονικό παριστάνεται ο Χριστός νεανίας με φτερούγες αγγέλου στον εικονογραφικό τύπο ο της Μεγάλης Βουλής Αγγελος. Η παράσταση του Ευαγγελισμού καταλαμβάνει το πάνω μέρος του τοίχου με τον αρχάγγελο Γαβριήλ αριστερά από την κόγχη και την Παναγία δεξιά. Ο Αρχάγγελος Γαβριήλ εικονίζεται να κινείται με ηρεμία ευλογώντας με το δεξί χέρι και κρατώντας το σκήπτρο στο αριστερό. Η Παναγία, όρθια μπροστά από θρόνο, στρέφεται προς τον Γαβριήλ με τα χέρια απλωμένα σε στάση ήρεμης υποταγής. Η σκηνή πλαισιώνονται από οικοδομήματα που διακρίνονται μετά βίας. Στην κορυφή το Άγιο Μανδύλιο εικονογραφεί την θαυματουργή αποτύπωση της μορφής του Χριστού πάνω σε ύφασμα. Διακοσμητική πολύχρωμη ταινία, με ζιγκ-ζαγκ σχέδιο τονίζει περιμετρικά το μέτωπο της αψίδας.

Παρά τη μικρή επιφάνεια που είχε στη διάθεση του, ο καλλιτέχνης ακολουθεί τις επιταγές της εποχής του τόσο από εικονογραφικής πλευράς, όσο και από τεχνοτροπικής. Η παράσταση του Μελισμού, συνδεδεμένη άμεσα με τη Θεία Λειτουργία αποτελεί κανόνα στο διάκοσμο της κόγχης του Ιερού από τον 14ο και μετά. Ο εικονογραφικός τύπος του Ευαγγελισμού είναι ιδιαίτερα προσφιλής σε εικόνες των κρητικών ζωγράφων του 15ου και 16ου αι.

Από άποψη τεχνοτροπίας, οι ραδινές κορμοστασιές, τα καλογραμμένα πρόσωπα με τη ήρεμη εκφραστικότητα και το καστανό χρώμα που κυριαρχεί στις σκιάς και διαβαθμίζεται μαλακά εντάσσουν τις παραστάσεις μας στη ζωγραφική του 15ου αι. Η μορφή του αγγέλου, με την ευγένεια στη στάση και την κίνηση, οι μαλακές πτυχές των ενδυμάτων, οι απαλοί χρωματισμοί, απηχούν την εκλέπτυνση της ύστερης παλαιολόγιας ζωγραφικής, όπως μας είναι γνωστή στα μεγάλα αστικά κέντρα και φανερώνει την ικανότητα του αγιογράφου.

Η αποκάλυψη των τοιχογραφιών της Παναγούδας μας παραδίδουν ένα αξιόλογο τοιχογραφικό σύνολο του 15ου αι., από τα ελάχιστα σωζόμενα στην περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης. Παράλληλα δίδουν ιστορική υπόσταση στις προφορικές παραδόσεις για εγκατάσταση προσφύγων στην περιοχή του Θεολόγου μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης. Μαζί με φορητές εικόνες της ίδιας περιόδου που έχουν εντοπιστεί σε άλλους ναούς συμπληρώνουν την εικόνα μας για την καλλιτεχνική παραγωγή στο νησί τον κρίσιμο 15ο αι που αλλάζει κυριάρχως.

Γενική Επιμέλεια
Σταυρούλα Δαδάκη
Αρχαιολόγος

Υπεύθυνοι συντηρητές - Σχέδιο
Ηλέκτρα Καραγιαννίδου
Στυλιανός Στεφανίδης

Συντηρητής τοιχοποιίας
Μιχαήλ Καραβελίδης
Συντηρητής

Επιμέλεια Φυλλαδίου
Σαββατώ Παστραφίδου
Συντηρήτρια

Φωτογραφίες
Αρχείο Εφορείας
Στ και Ν. Στουρνάρας 2010

@ 12^η Εφορεία Βυζαντινών αρχαιοτήτων.

Το έργο «Συντήρηση τοιχογραφιών Παναγοῦδας Θάσου» εντάχθηκε στο πλαίσιο Προγραμματικής Σύμβασης μεταξύ του ΥΠΠΟΤ και της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Δρόμος- Καβάλας- Ξάνθης 2010. Χρηματοδοτήθηκε με το ποσό των 10.000 ευρώ από την Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Δράμας- Καβάλας- Ξάνθης και εκτελέστηκε με αυτεπιστασία από τη 12 Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Καβάλας

Η έκδοση του φυλλαδίου χρηματοδοτήθηκε από την Προγραμματική Σύμβαση